

STUDIEBOK

STUDIUTVALGET
AKP(m-l)

Politisk økonomi KAPITALISMEN

av
Jon Ivar Elstad
Harald Minken

Studietjenester

Dette er en av fem deler av
studieboka «Politisk økonomi».
Øvrige deler kan lastes ned fra
<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>

Tom side

Politisk Økonomi

Kapitalismen

Partiskolen Trinn 1B

Politisk Økonomi
Kapitalismen
Partiskolen Trinn 1B

Tom side

STUDIEUTVALGET

AKP(m-l)

Politisk økonomi KAPITALISMEN

**av
Jon Ivar Elstad
Harald Minken**

STUDIEBOK

**Partiskolen
Trinn
1 B**

Studietjenester

Studiebok

Politisk Økonomi

Kapitalismen

av

Jon Ivar Elstad

Harald Minken

Partiskolen, Trinn 1B

Utgitt av Studieutvalget i AKP(m-l)

K/S Studietjenester A/S

ISBN-82-7392-008-9

Copyright © Sept. 1986 K/S Studietjenester A/S 1. opplag

Omslag: Eldar Hanson

Sats: A/S Duplotrykk

Trykt: Reprografisk Industri A/S

Bestillingsnr.: ST-0089

ISBN-82-7392-008-9

Heftet fås kjøpt fra

K/S Studietjenester A/S, tlf. 38 43 56

Gjøteborggt. 8,

0566 Oslo 5.

INNHALDSFORTEGNELSE

9	Innledning
9	1. Er det slik det skal være?
10	2. Hva skal vi med den politiske økonomien?
12	3. Hva er politisk økonomi?
13	4. Meget kort lynkurs i den politiske økonomiens historie
15	5. Om dette kurset
16	Kapitalismen
16	1. Den samfunnsmessige arbeidsdelinga
16	2. Privat arbeid blir samfunnsmessig arbeid
18	3. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid
20	4. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid pr. produkt
22	5. Varer, bruksverdi og verdi
26	6. Verdi, konkret og abstrakt arbeid, og arbeidstid
30	7. Bytteverdi og penger
34	8. Andersen blir kapitalist
36	9. Kapitalister og arbeidere
38	10. Profitt og merverdi
40	11. Hva er merverdi?
41	12. Hvor kommer merverdien fra?
45	13. Utbytting
48	14. Merverdiraten
49	15. Kjøpmannens merverdi
51	16. Bankkapitalens merverdi
53	17. Statsutgiftene
56	18. Kapitalens kretsløp, og hva er kapital
57	19. Ulike deler av kapitalen
61	20. Klassekampen i produksjonen
61	21. Absolutt merverdiproduksjon
63	22. Relativ merverdiproduksjon
67	23. Inntekter og utgifter for Andersen det første året
68	24. Produksjonstid, sirkulasjonstid og omslagstid
69	25. Profitraten
71	26. Profitraten og omslagstida
72	27. Gjennomsnittsprofitraten
75	28. Hvordan setter kapitalistene prisene?
77	29. Sammenhengen mellom priser og verdi
80	30. Verdi og den samfunnsmessige arbeidsdelinga
85	31. Streiken på Andersens fabrikk
87	32. Konkurransen skjerper seg i bransjen
88	33. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid synker
88	34. Dagsregnskapene til Andersen og VOX
90	35. Den industrielle reservearme
92	36. Verdifall
94	37. Kapitalakkumulasjon
98	38. Andersens alderdom, og grunnrenta
102	39. Kapitalens sammensetning

103	40.	Kriser
106	41.	Lova om profitttrattens tendens til å falle
109	42.	Hvordan kriser i kapitalismen oppstår
112	43.	Kredittpenger
113	44.	Bankene skaper penger. Bankkonto-penger
116	45.	Inflasjon
119	46.	Fra inflasjon ti krise
122	47.	Stadier i kapitalismen

128 Oppgaver

131 Svar på Test-deg-sjøl-spørsmålene

Plansjer

17	1.	Den samfunnsmessige arbeidsdelinga
20	2.	Klisterbransjen
29	3.	Hvordan verdi endrer seg når produktiviteten øker
32	4.	Pengenes 3 viktige funksjoner
41	5.	Verdien av produksjonen og hvor de kommer fra
48	6.	Merverdiraten
50	7.	Merverdiens deling mellom industri- og handelskapital
52	8.	Merverdien til finanskapitalen
54	9.	Skatter og avgifter kommer fra merverdien
57	10.	Kapitalens kretsløp
58	11.	Kapitalens deler
63	12.	Absolutt og relativ merverdiproduksjon
68	13.	Kapitalens omslagstid
74	14.	Utjamning til gjennomsnittsprøft
79	15.	Fra konkret arbeid til pris
91	16.	Arbeidsløshet — reservearme
97	17.	Kapitalakumulasjonens former
105	18.	Enkel reproduksjon av kapitalen

Innledning.

1. Er det slik det skal være?

Tenk deg at du kom fra en fremmed planet for å undersøke hvordan menneskene på jorda, og særlig i Norge, hadde ordnet seg. På forhånd hadde du kanskje hørt at de hadde en fantastisk teknikk og en høy kultur, og at de satte rettferdighet og likhet høyt.

Da ble du kanskje forundret, etterhvert som du lærte flere og flere sider ved samfunnet å kjenne. Alle innbyggerne lever av produksjonen som foregår i samfunnet. Da er det vel en fornuftig løsning at samfunnet i fellesskap eier bedriftene og produksjonsmidlene, og styrer dem til felles beste. Men nei, slik var det ikke. De dominerende produksjonsinnretningene, storkonsernene med tusenvis av selskatter, blir eid og styrt av en liten elite — ikke for å dekke behovene til folket men for å sikre profitt til aksjonærene. Er det rettferdig? Og er det *lurt*?

Om Norge hørte du kanskje at de særlig var stolte av den store likheten i landet sitt. Nå trenger jo kanskje ikke alt å være fullstendig likt. 98% av norske soldater er mellom 165 og 195 cm høye. Vi trenger vel ikke å stille større krav til likheten enn dette — at f.eks. 98% av de som jobber (både kvinner og menn) tjener mellom 165 og 195 tusen kroner. Når du fikk høre at titusener av voksne i full jobb tjener under 100 000 kr i året, at de fleste tjener kanskje noe mer enn 100 000, men at det samtidig finnes noen titusener som tjener over 250 000, og faktisk noen tusener som tjener mer enn en halv million (noen endog mer enn millionen) — var du ikke lenger så imponert av den norske likheten.

Riktignok var det jo mange som det gikk bra for. De 300 største bedriftene i Norge hadde et samlet overskudd i 1985 på 62 milliarder kroner — en helt ufattelig sum. Noen hundretusener familier levde riktig bra, med faste, godt betalte jobber, med fine boliger, feriereiser og kanskje ny Mercedes eller BMW i garasjen. De fleste andre hadde også mange ting, ikke så fine som de rike, men likevel: Bil, leilighet, TV, vaskemaskin og dypfryser, og det var bare en gang i mellom du traff folk som frøys eller sultet. Men etterhvert oppdaget du at noen titusener småbønder strevde seint og tidlig for å drive småbruket sitt, og at tusenvis av bruk ble nedlagt om året. Mange plasser omkring i Norge oppdaget du at folk kjempet desperat og fortvilet for å bevare arbeidsplassene sine — på verft og gruver over hele landet. Mens mange var rike, oppdaget du at likevel var det flere hundretusener som måtte ha spesielle tilskudd (sosialhjelp, arbeidsløshetsstrygd) for å overleve: Enslige mødre,

arbeidsløse, folk med små inntekter og store vansker med å greie helt nødvendige utgifter.

Det var kanskje ikke så fint du hadde trodd?

Og verre ble det om du så på andre deler av kloden. Da ville du oppdage mange steder en grenseløs fattigdom og fornedrelse, side om side med ustyrtelig luksus. Du ville finne land der millioner sultet, mens den beste jorda ble brukt av en liten kikk jordeiere til å produsere blomster og te for verdensmarkedet, ikke mat for de sultende. Om du kom til storbyene i Europa, til Liverpool, Antwerpen, Marseilles, ville du oppdage at hver tredje eller hver annen ungdom var uten arbeid. Overalt ville du finne folk som var ute etter å skaffe seg penger — noen slags gjenstander av metall eller papir som hadde slik makt over folk. Men disse merkelige gjenstandene som ble brukt til å skaffe seg ting en trengte, og som tydeligvis var så viktige, hadde underlige egenskaper. I Bolivia sank verdien av dem fra time til time (inflasjon). Nå var det ingen som ranet banker lenger, for sjøl om du fylte en lastebil med penger var det knapt mer enn en daglønn.

Alt dette handlet om hvordan menneskene ordnet økonomien i samfunnet sitt. Du ble imponert av teknikken, av hi-fi walkmen, sportsbiler og fly, mobiltelefoner, mikro-datamaskiner og parabolantennener. Men likevel så du skremmende fattigdom blant hundrevis av millioner, håpløshet i arbeidsløshetskøene, grotesk ulikhet mellom innbyggerne, og overalt tegn på miljøkatastrofer, noen allerede langt utvikla, andre bare i begynnelsen.

Er det slik det skal være?

2. Hva skal vi med den politiske økonomien?

Du som leser dette, er sannsynligvis interessert i å lære noe om økonomien og hvordan den skal bli forstått. Kan vi være så frekke å putte deg i en bås. Vi har laget to båser. Passer du ikke i den ene, så passer du vel i den andre.

Hvis økonomi alltid har vært en lukket bok for deg, tilhører du *den første båsen*. Når direktør Trond Reinertsen i Bankforeningen uttaler at det bør strammes inn på finanspolitikken, mens restriksjonene på kredittpolitikken bør løsnes, aner du ikke hva han mener med det. Antakelig har du ikke lagt merke til uttalelsen. Ikke visste du at det var noen bankdirektør som het Reinertsen heller. Og du mener vel at du kan klare deg bra gjennom livet uten å kjenne verken finanspolitikken eller Reinertsen.

Det kan du ærlig talt ha rett i.

Når du tenker etter, er du neppe uvitende om økonomi, likevel. Du kjenner lønna di, og er du aktiv i fagforeninga, veit du kanskje hvordan dere ligger an i forhold til andre. Du

Få kvinnelige teoretikere innafor den politiske økonomien. En utfordring for kvinnelige lesere av denne boka?

Sånn er det finansministeren og direktørene vil at du skal se pris- og lønns-spiralen. Lønna opp = prisene opp!

veit kanskje litt om hvordan bedriften du jobber på, går økonomisk — det ledelsen har fortalt deg. Du veit mye om bedriftens sløseri og dårlige planlegging og ufornuftige bruk av ressursene.

Hvis du har skaffet deg hus, leilighet eller bil, veit du nok noe om lånemarkedet, rentenivået og skattereglene. Hvis det er du som gjør innkjøpene, veit du kanskje hva en liter melk koster. Kanskje du prøver å regne ut hva du skal få igjen på skatten, men er usikker på om du gjør det riktig.

Men utafor *privatøkonomien* veit du lite. Du har kanskje hørt at Norge har valutareserver på 100 milliarder kroner, men du vet ikke hvor mye en milliard er. Er en milliard mer eller mindre enn hva en oljeplattform koster? Hvor mange milliarder har Folketrygden i utgifter pr år? Hvor mange milliarder vil nedsetting av pensjonsalderen med to år koste? Er budsjettet i kommunen du bor mer eller mindre enn en milliard? Du har ikke oversikt over størrelsesforholdene på dette nivået i økonomien. Du blander sammen milliarder og millioner.

Det er ikke lett å ha oversikt over en milliard kroner. De fleste veit heller ikke engang hva ei krone er. Hvorfor kan ikke et land som har ledige bygningsarbeidere og sementfabrikker som driver for halv maskin, sette igang å bygge sju-kehjem? Når en har ledige ressurser — ville det ikke være fornuftig å bruke dem på denne måten? Hvorfor må man absolutt ha penger for å sette igang? Hvis du tenker slik, veit du ikke hva ei krone er, eller hva kapitalismen er.

Men Norge har jo penger, 100 milliarder i valutareserver, hvorfor ikke bruke dem til å betale for bygningsarbeiderne og sementfabrikkene? Ista mente du at arbeidere og materialer var nok, nå mener du at penger er nok. Samme hva du tror, kommer finansministeren og sier at nei nei det går ikke, økonomien vil bli overopphetet, inflasjonen vil øke, etterspørselen må dempes, lønnsoppgjørene må bli moderate, og valutareservene kan ikke brukes for da blir konkurranseevnen undergravd.

Etter en slik lekse veit du ikke hva du skal svare.

Vi kan ikke love deg at du vil ha alle svar fiks ferdig etter dette kurset. Men du vil ha kommet på sporet av en del saker som hjelper deg å se gjennom og bak det som finansministrene sier, enten de er fra det ene eller andre partiet. Du vil nok skjønne mer hvorfor det som er så sprøtt og ufornuftig, tåpelig og vanvittig og grusomt, *likevel fortsetter*. Og det ligger ikke, som du kanskje tror, først og fremst i direktørenes og politikernes udugelighet, men i det *kapitalistiske systemet*. At det ikke fins jobb der en bor eller bolig der en jobber, at skattene blir hardere og urettferdig fordelt, at folk blir arbeidsledige når ny teknikk kommer, at folk sulter mens det fins mat, at krig ikke nødvendigvis er fryktelig for våpenfabrikanter og redere ettersom krig betyr profit

— slikt vil du kanskje mer forstå som en del av det økonomiske systemet vi lever under. Og dette systemet må forsvinne om ting skal bli bedre ordna.

I *den andre båsen* er du hvis du har deltatt på kurs i marxistisk økonomi før. Du veit endel om hva verdi og merverdi er. Men du føler det kanskje som en slags død kunnskap. Hva skal du med det? Om du følger med i økonomien, er de marxistiske begrepene et stykke unna når du leser om lønnsoppgjør og konsumprisindeksen, om aksjespekulanter og børsboom, om gjeldskrise og ny økonomisk verdensorden.

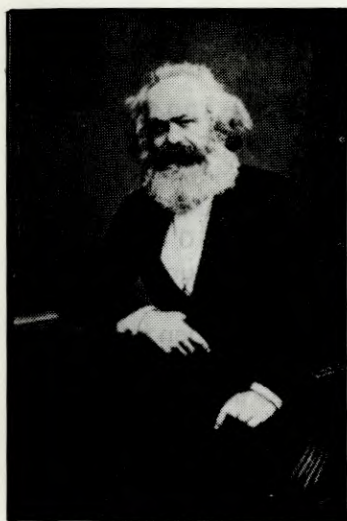
Vi ønsker med dette kurset å begynne å bygge *ei bru*, fra den marxistiske politiske økonomien til de konkrete analysene av 80-åra. Heller ikke her kan vi love for mye. Brua blir nok litt vaklevoren. Men steg for steg kan vi gjøre den mere solid, *fordi den marxistiske politiske økonomien er når det kommer til stykket, det beste fundamentet for å skjønne hva som foregår i kapitalismen*. Når vi har etablert den brua, er vi istand til å skille vesentlig og uvesentlig, rett og feil i de konkrete analysene. Samtidig bruker vi de konkrete analysene, andres og våre egne, til å omgjøre den politiske økonomien fra død kunnskap til en levende teori i utvikling.

3. Hva er politisk økonomi?

Den økonomiske virksomheten i et samfunn dreier seg om det som blir produsert og fordelt i samfunnet, til organisasjoner og institusjoner i samfunnet, og til samfunnsmedlemmene, både materielle og immaterielle «ting». Kort og godt: Produksjon og fordeling av produksjonsresultatet.

Det typiske ved det *kapitalistiske* samfunnet er at produksjonen *ikke* skjer til eget bruk, og heller ikke for å gi vekk produktene til de som trenger dem eller har lyst på dem. Det blir produsert for salg. Deretter blir varene solgt for penger. Med dette er også fordelinga av produksjonsresultatet gjort, med unntak av den eventuelle omfordelinga som staten foretar med skatter, subsidier, trygder o.l. Alt dette foregår ved hjelp av *penger*. Under kapitalismen regner vi alt som har med å skaffe seg og å bruke penger, som økonomisk virksomhet. Hvis noen lager noe uten å bruke penger, og uten å skaffe seg pengeinntekter fra det, faller denne virksomheten utafor den kapitalistiske økonomien (sjøl om det kanskje er en nyttig materiell ting til eget bruk en har lagd). Det teller liksom ikke med i kapitalismen hvis det ikke dreier seg om å skaffe eller bruke penger.

Det finnes ulike teorier og lærer om det økonomiske. Vi kan si at *husholdningsøkonomi* er læra om hvordan husholdningene bruker og bør bruke pengene sine, *bedriftsøkonomi* om hvordan bedriftene bruker og bør bruke pengene sine, og *sosialøkonomi* om hvordan samfunnet bruker

Karl Marx

og bør bruke ressursene. Alle disse lærene tar det kapitalistiske samfunnssystemet for gitt. Hvis en skal lære folk å føre husholdningsregnskap, og hvordan de kan utnytte skattereglene, har det liten hensikt å drive diskusjoner om åssen det kunne vært ordnet om skattereglene var anderledes, eller om det ikke fantes husholdninger av typen morfar-barn, men bare kollektiver som drev felles produksjon. Teorien tar virkeligheten for gitt. På samme måte er det med bedriftsøkonomi og sosialøkonomi. De er lærer og teorier om hvordan bedrifter og den økonomiske ledelsen i samfunnet oppfører seg og bør oppføre seg under det samfunnssystemet som fins: Kapitalismen. Dette er *borgerlige* økonomiske teorier. De er ment som redskaper for borgerlige bedriftsledere og statsadministrasjonen og politikerne i kapitalistiske samfunn. De tar utgangspunkt i at samfunnet er organisert som et kapitalistisk samfunn. Mellom linjene regner de med at kapitalismen er noe som skal vare — om ikke evig, så ihvertfall i den framtida som de bryr seg om å tenke på.

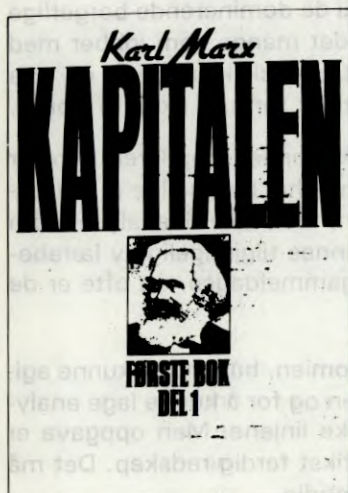
Utgangspunktet for disse teoriene er altså at det eksisterer et kapitalistisk samfunn. Det er slik, grunntrekkene i det er fastlagt, og teorien skal bare bryr seg om hvordan det fungerer innafor seg sjøl.

Sjøl sagt er det noe å lære av de borgerlige økonomiske teoriene. Men den *marxistiske økonomiske teorien* har et helt annet utgangspunkt. Den konkurrerer bare delvis på samme banen. Den er først og fremst interessert i å forklare det som de borgerlige teoriene tar for gitt: Sjølve det kapitalistiske systemet, hvordan det oppsto, hvordan det gjen-skaper seg sjøl hele tida, men også hvordan det er opphav til klassekamper og kriser som i sin tid vil føre til kapitalismens undergang.

Den marxistiske økonomiske teorien kalles for *politisk økonomi*. Det har historiske årsaker. Alle sosialøkonomene kalte teoriene sine for politisk økonomi på den tida Marx levde. Men det passer bra idag også. For den er ingen bedriftsleder- eller embetsmannsteori, men arbeiderklassens redskap til å forstå kapitalismen, kapitalistenes planer og metoder i klassekampen, til å forstå sin egen stilling i samfunnet og den politikken arbeiderklassen bør følge.

4. Meget kort lynkurs i den politiske økonomiens historie.

Det grunnleggende verket i den politiske økonomien er Kapitalen av Marx. Den består av tre bøker. Den første av de tre er oversatt og utgitt av Oktober Forlag. Denne handler om kapitalens produksjonsprosess, som er grunnleggende — ikke bare for økonomien men for hele samfunnssystem-

Rudolf Hilferding

et. Annen og tredje bok handler om sirkulasjonsprosessen og kapitalens totalprosess.

De tre bøkene kom ut mellom 1867 og 1894 (de to siste redigert ferdig av Engels etter Marx'død). Det neste viktige verket i den marxistiske politiske økonomien er Lenins «Utviklinga av kapitalismen i Russland» fra 1899. Deretter kom Hilferdings «Finanskapitalen» fra 1910 og Lenins og Bukharins bøker om imperialismen fra tida rundt første verdenskrigen. På denne tida utvikla den store splittelsen mellom kommunismen og revisjonismen seg. I den økonomiske teorien la revisjonistene blant annet hovedvekt på at kapitalismen kunne gjenskape seg sjøl hele tida og overvinne sine motsigelser, mens kommunistene la hovedvekt på motsigelsen mellom produksjon og marked, som måtte føre til overproduksjonskriser. I 1920-åra kan en ikke si annet enn at kommunistenes syn blei bekrefta. Komintern gjorde mange konkrete analyser av den økonomiske situasjonen i de kapitalistiske landa som slo veldig godt til.

Men teorien var langt fra perfekt, og trengte videreutvikling. Kommunistene i tida etter 1945 møtte de økonomiske forholda i vår tid stort sett med den samme teorien som i 1920-åra. Men denne gangen slo ikke analysene til i praksis. Kapitalismen så ut til å ha overvunnet krisene sine. Den politiske økonomien mistet raskt prestisje, mens keynesianismen ble den dominerende sosialøkonomiske retningen, understøttet av særlig de sosialdemokratiske regjeringene i Europa. Da Sovjet utvikla seg i revisjonistisk retning på samme tid, ble den marxistiske økonomien liggende i dødvanne.

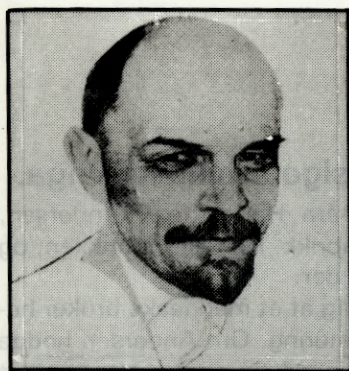
Omslaget på den russiske utgava av "Imperialismen," fra 1917.

Krisa i kapitalismen fra midten av 1970-åra førte til ny interesse for politisk økonomi. Samtidig er mer av Marx' skrifter blitt utgitt. Sjøl om retningen sjølsagt ikke er sterk i Vest-Europa og USA i forhold til de dominerende borgerlige sosialøkonomiske teoriene, er det mange som jobber med politisk økonomi og bidrar til teoretisk klargjøring og nye konkrete analyser. Mye av dette er fortsatt ukjent i Norge.

Historia til den politiske økonomien forklarer hvorfor mange er skeptiske til den. Mange har lært så lite at det bare kan brukes til enkel agitasjon, men ikke til analyser som kan veilede praksis. Det som finnes tilgjengelig av lærebøker, er ofte for vanskelige og gammeldagse, og ofte er de ikke oversatt.

Vi trenger den politiske økonomien, både for å kunne agitere slagkraftig mot kapitalismen og for å kunne lage analyser som kan veilede de politiske linjene. Men oppgava er mer enn bare å tilegne seg et fikt ferdig redskap. Det må repareres og videreutvikles samtidig.

Vladimir I. Lenin

5. Om dette kurset.

I dette kurset har vi lagt vekt på å lære kapitalismen å kjenne, på å forstå de grunnleggende trekkene ved dette systemet, og på å forklare mekanismene i det. Noen vil kanskje mene at dette har tatt overhånd. Marxismens politiske økonomi er noe mere enn en økonomi, den er en *kritikk* av et økonomisk samfunnssystem, og den er en vitenskapelig teori om hvordan dette kapitalistiske samfunnssystemet på sikt *ikke kan overleve*. Det vil slite med sine indre motsigelser, som over tid blir skarpere, og som tilslutt gir opphavet til at dette systemet blir styrtet og erstattet med et sosialistisk og etterhvert kommunistisk samfunn.

I dette kurset har vi først og fremst valgt å framstille kapitalismen. Men det betyr verken at vi mener at disse langsigtede og kritiske perspektivene på kapitalismen er mindre viktige eller feilaktige.

Formen på dette kurset er kanskje uvant. Vi har prøvd å gjøre det levende, ved å personifisere det. I kurset treffer du småkapitalisten Andersen, arbeiderne Torp, Gundersen og Låke, banksjef Falstrup og sportshandler Lykke, og noen glimt fra deres ferd gjennom dette århundret. De illustrerer de begrepene og sammenhengene vi vil ha fram. Vi håper de kan hjelpe deg igjennom stoffet.

I teksten er det også «Test deg sjøl»-spørsmål. De bør du ta for deg og prøve alvorlig å løse, for å sikre deg at du har fått med deg stoffet. Vi har også tatt med noen svar på de spørsmålene som er merket med *. Oppgavene sist i boka er for større besvarelser i forbindelse med kurs i politisk økonomi.

Kapitalismen

1. Den samfunnsmessige arbeidsdelinga.

Vi befinner oss i Norge i 1920-åra. Her treffer vi Andersen, som har en liten skismøringsfabrikk. Han eier fabrikken, og han er den eneste som jobber der.

Egentlig er det nokså merkelig at et menneske bruker hele arbeidsdagen til å lage skismøring. Om Andersen bodde aleine på ei øde øy (som Robinson Crusoe), uten kontakt med andre mennesker, hadde han neppe hatt tid til å lage skismøring. Da måtte han bruke hele tida si til å skaffe seg det han absolutt trengte — mat, klær, husly, oppvarming.

For at folk skal overleve, må det jo bli utført mange slags forskjellige arbeider. Det må bli produsert mat, klær, transportmidler, undervisning. I gammel tid levde de fleste på gardsbruk som nesten var sjølberga. Folk kjøpte omtrent ingen ting, men lagde det sjøl, det de spiste, det de gikk i, det de brukte av redskaper eller møbler. I 1920-åra derimot er ikke Norge et land med isolerte øyer og grender. Det finnes en *samfunnsmessig arbeidsdeling*. De økonomiske enhetene, dvs. bedrifter, enkeltpersoner osv., har spesielle roller innafor den samfunnsmessige arbeidsdelinga. Noen produserer ting et sted, andre frakter det rundt i landet, og helt andre selger det. De økonomiske enhetene gjør hver sin bit, så å si.

Med samfunnsmessig arbeidsdeling tenker vi på spesialiseringen mellom alle de økonomiske enhetene (produsenter, handelsforetak m.m.), på hvordan de utfyller hverandre og er flettet sammen.

2. Privat arbeid blir samfunnsmessig arbeid.

Andersen starta fabrikken sin fordi han ville «jobbe for seg sjøl». Før hadde han hatt flere yrker — vaktmann, skogsarbeider og mere til. Så ble han lei av å ha noen over seg.

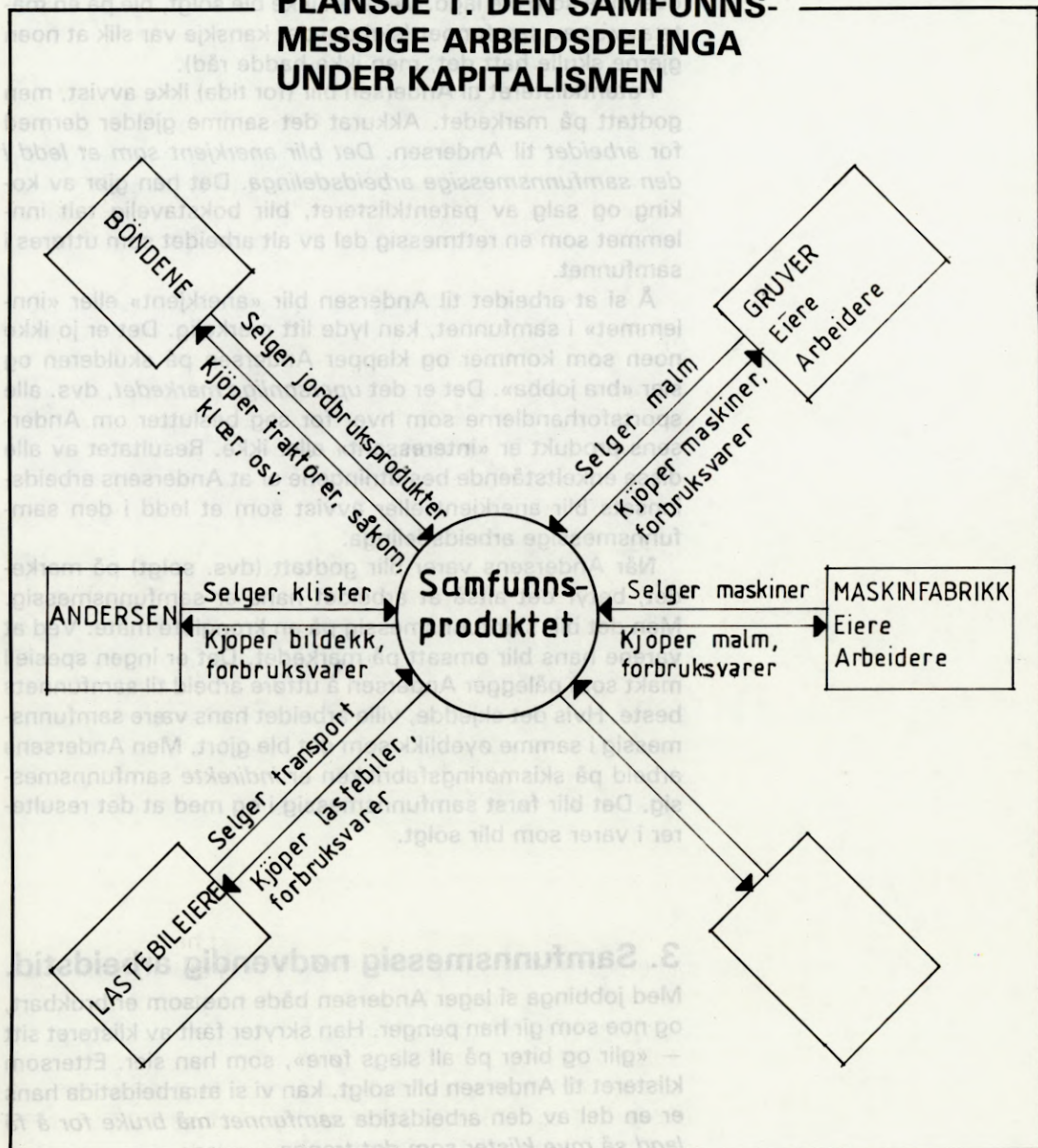
Vi kan si at Andersen driver *privatarbeid* når han lager skismøringen sin. Ingen bestemmer over han (ser det ut til), og det er hans private interesse av inntekt han sikrer. Men han driver *ikke* privatarbeid på den måten at han lager ting til seg sjøl. Han lager skismøringen sin bokstavelig talt fordi han vil bli kvitt den! Hans privatarbeid består i å lage noe *for å selge*.

Derfor jobber han faktisk *også* for samfunnet, ikke fordi han er snill og tenker på de andre samfunnsmedlemmene, men fordi det er slik i samfunn med arbeidsdeling. Hans del

av arbeidsdelinga er å lage skismøring. Uansett hvor mye Andersen mener at han bare jobber for seg sjøl, er arbeidet hans også et slags samfunnsarbeid, fordi arbeidet resulterer i varer som blir forbrukt av samfunnet. Vi sier at han driver *samfunnsmessig arbeid*.

Den varen Andersen bidrar med, er «Andersens patentklister», som han koker og selger til sportsforretninger for 50 øre tuben. Når Andersen får solgt skismøringen sin, blir produktene hans godtatt som noe samfunnet trenger, dvs: *Markedet* aksepterer varene hans til den prisen han holder.

PLANSJE 1. DEN SAMFUNNS- MESSIGE ARBEIDSEDELINGA UNDER KAPITALISMEN

Fra tida før klisterproduksjonen ble samfunnsmessig arbeid.

For Andersen er markedet alle sportsforretningene, ettersom han ikke selger direkte til skiløperne. Men forøvrig er markedet alle slags plasser, institusjoner og lignende der saker og ting blir solgt og kjøpt. Det kan være butikker, handelsforetak, torget, postordreforretninger, kjøp-og-salg-annonser i avisene. Ja, det trenger heller ikke å være *tingsom* blir kjøpt og solgt. Det kan være arbeidskraft («arbeidsmarkedet»), fiskerettigheter, billetter til popkonserter, i det hele tatt hva som helst.

Norge på 1920-tallet var kapitalistisk. Dengang, som idag, fungerte markedet som en slags *samfunnets domstol* over hva som ble lagd. Det som ikke ble solgt, ble på en måte *avvist* av samfunnet (sjøl om det kanskje var slik at noen gjerne skulle hatt det, men ikke hadde råd).

Patentklisteret til Andersen blir (for tida) ikke avvist, men godtatt på markedet. Akkurat det samme gjelder dermed for *arbeidet* til Andersen. *Det blir anerkjent som et ledd i den samfunnsmessige arbeidsdelinga*. Det han gjør av koking og salg av patentklisteret, blir bokstavelig talt innlemmet som en rettmessig del av alt arbeidet som utføres i samfunnet.

Å si at arbeidet til Andersen blir «anerkjent» eller «innlemmet» i samfunnet, kan lyde litt merkelig. Det er jo ikke noen som kommer og klapper Andersen på skulderen og sier «bra jobba». Det er det *upersonlige markedet*, dvs. alle sportsforhandlerne som hver for seg beslutter om Andersens produkt er «interessant» eller ikke. Resultatet av alle disse enkeltstående beslutningene er at Andersens arbeidsinnsats blir anerkjent eller avvist som et ledd i den samfunnsmessige arbeidsdelinga.

Når Andersens varer blir godtatt (dvs. solgt) på markedet, betyr det altså at arbeidet hans er samfunnsmessig. Men det blir samfunnsmessig på en kronglete måte: Ved at varene hans blir omsatt på markedet. Det er ingen spesiell makt som pålegger Andersen å utføre arbeid til samfunnets beste. Hvis det skjedde, ville arbeidet hans være samfunnsmessig i samme øyeblikk som det ble gjort. Men Andersens arbeid på skismøringsfabrikken er *indirekte* samfunnsmessig. Det blir først samfunnsmessig i og med at det resulterer i varer som blir solgt.

3. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid.

Med jobbinga si lager Andersen både noe som er brukbart, og noe som gir han penger. Han skryter fælt av klisteret sitt — «glir og biter på all slags føre», som han sier. Ettersom klisteret til Andersen blir solgt, kan vi si at arbeidstida hans er en del av den arbeidstida *samfunnet må bruke for å få lagd så mye klister som det trengs*.

På denne tida trengte altså det norske samfunnet en god del klister. En del av ressursene i samfunnet maskiner, råvarer, og arbeidstid, gikk med til å produsere dette. Vi kan også omregne råvarer, maskiner og andre *produksjonsmidler* til arbeidstid. Råvarene og maskinene i skimøringsindustrien har det jo også tatt tid å produsere. All denne arbeidstida utgjør altså den *samfunnsmessige nødvendige arbeidstida* for klisterproduksjonen i Norge på dette tidspunktet.

Hva ville skjedd om det ble brukt *mindre* arbeidstid i Norge for å lage klister? Da ville det jo ikke bli lagd nok klister til å dekke forbruket. Når klisterføret kom, ville det stå lange køer av skiløpere utafor sportsforretningene, i håp om å få fatt i en av tubene.

Hva om samfunnet (det vil si alle klisterprodusentene til sammen) brukte *mye mer* arbeidstid enn nødvendig? Da ville en del av arbeidstida rett og slett vært *samfunnsmessig unødvendig*. Det ville vært brukt mye arbeidstid for å lage klister som aldri ville bli solgt, fordi ingen hadde bruk for det.

Med samfunnsmessig nødvendig arbeidstid mener vi all arbeidstida (inkludert arbeidstida til produksjonen av produksjonsmidlene) som er nødvendig i et samfunn på et bestemt tidspunkt for å lage så mye det trengs av et produkt. Sagt på en annen måte: Med samfunnsmessig nødvendig arbeidstid mener vi den arbeidstida som er et nødvendig ledd i den samfunnsmessige arbeidsdelinga.

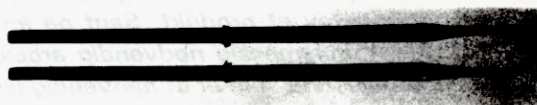
Johan Grøttumsbråten —
prøvde han Andersens patentklister?

Det som er samfunnsmessig nødvendig arbeidstid for en type produkter (f.eks. sko, møbler — eller klister) forandrer seg over tid. Hvis forbruket og etterspørselen er konstant, og produktiviteten (antall enheter produsert pr. arbeidstime) i bransjen øker, vil samfunnsmessig nødvendig arbeidstid *synke*.

4. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid pr. produkt.

Produksjonen til Andersen er sant å si ganske primitiv. De fleste andre skismøringsfabrikker har flere maskiner og mer effektiv produksjon. Det er på de andre fabrikkene at det meste av klisteret blir produsert. Andersens fabrikk er bare et lite tillegg. Det er sjølsagt forskjell på de andre fabrikkene også. Noen er mer effektive enn andre. Gjennomsnittlig blir det brukt 7,8 minutter pr. klistertube når vi ser på alle skismøringsfabrikkene under ett. Da er også den arbeidstida som er nedlagt i produksjonsmidlene innregnet.

La oss se nærmere på Andersens drift. Han lager og selger gjennomsnittlig 50 tuber på hver 10-timers arbeidsdag. Råstoffene er stort sett brukte bildekk, og han fyrer med ved han sjøl henter i skogen. Likevel blir det jo noen utgif-

PLANSJE 2. KLISTERBRANSJEN

BEDRIFT	ÅRSPRODUKSJON KLISTERETUBER	TOTAL ARBEIDSTID, INKL. ARBEIDSTID TIL MASKINER, RÅVARER MM	ARBEIDSTID PR. TUBE
Bratlie	100 000 tuber	11 100 timer	6,7 minutter
Østby	200 000 tuber	26 000 timer	7,8 minutter
Rud	70 000 tuber	9 100 timer	7,8 minutter
Dahl	100 000 tuber	13 000 timer	8,1 minutter
Andersen	12 000 tuber	3 000 timer	15,0 minutter
Ialt	482 000 tuber	62 700 timer	7,8 minutter

ter, til tuber og skrukorker f.eks. Hver dag er utgiftene 15 kr til råstoffer, energi, arbeidsredskaper og lokaler. Regnskapet blir som nedenfor — 25 kr i inntekter pr dag, 15 i utgifter. Stort sett har han 10 kr dagen igjen for strevet. På denne tida tjente ufaglærte industriarbeidere kr 1,20 pr. time. Vanlig arbeidsdag var 8 timer, og dagsfortjenesten deres var altså også ca 10 kr, som Andersens.

TABELL 1. Andersens dagsregnskap.

Inntekter (50 tuber a kr 0,50)	kr 25,00
Utgifter til tuber, redskaper, råstoffer og andre ting han trenger	kr 15,00
Andersens inntekt (10 timer)	kr 10,00
Utgifter i alt samt Andersens inntekt	kr 25,00

Hvor mye arbeidstid går det med alt i alt hos Andersen? La oss si at på denne tida var en gjennomsnittlig verdiskapende arbeidstime verdt kr 5. Da kan vi si at de 15 kronene Andersen legger ut til råstoffer o.l. tilsvarer 3 timers arbeid. Sjøl jobber Andersen 10 timer. *Alt i alt går det altså med 13 timer for å lage 50 klistertuber, eller med andre ord litt over 15 minutter pr tube.*

Plansje 2 viser at den gjennomsnittlige arbeidstida pr. klistertube er 7,8 minutter på denne tida. Vi kan si at dette er *den samfunnsmessige nødvendige arbeidstida pr. klistertube*, ettersom all produksjonen av klister blir solgt.

Andersens produksjon trengs for å få fram alt det klistret som skiløperne bruker. Sånn sett er arbeidet hans en del av den samfunnsmessige arbeidsdelinga. Men den faktiske arbeidstida Andersen bruker, er langt mer enn den arbeidstida som er *gjennomsnittlig nødvendig*. Andersen bruker totalt over 15 minutter av samfunnets arbeidstid for å få fram en klistertube, der andre fabrikanter stort sett bruker mindre enn 8.

Når Andersen jobber så seint og primitivt, fører det til at han ikke får anerkjent hele arbeidstida si som samfunnsmessig nødvendig. Bare 7,8 minutter av den tida han bruker sammenlagt (inkludert arbeidstida som ligger i redskapene og råstoffene han kjøper), blir regna som samfunnsmessig arbeid. Den tida han jobber mer enn dette, blir ikke godtatt som noe nødvendig ledd i den samfunnsmessige arbeidsdelinga.

Vi kan også si det slik: Ettersom hver verdiskapende arbeidstime kan regnes til kr 5, tilsvarer daglønna til Andersen på 10 kr 2 *samfunnsmessige arbeidstimer*. Men Ander-

sen må altså jobbe 10 timer for å få betalt av samfunnet (gjennom salget av klisteret) for 2 timer samfunnsmessig arbeid! Mesteparten av den tida Andersen jobber på enmannsfabrikken sin, er ikke samfunnsmessig arbeid.

Sjøl merker Andersen dette, uten at han vet hva samfunnsmessig arbeid er. Produksjonen hans er langt mer tilbakeleggende enn det som er vanlig i samfunnet, og det ser han direkte på pungen. Andersen kommer fra alminnelige folk, og derfor er det naturlig å sammenligne seg med arbeiderne. Andersen ser at de får kr 1,20 pr arbeidstime, mens hans egen timefortjeneste er bare kr 1. Til å være fabrikant (som Andersen helst vil kalle seg) er jo ikke det særlig til fortjeneste.

TEST DEG SJØL (1): Kan du svare på spørsmålene under, kan du lese videre:

1. Gjør en hjemmевærende husmor samfunnsmessig arbeid? (Tips: Lager hun varer for markedet?)
2. Forklar hva samfunnsmessig nødvendig arbeidstid for et produkt er.
3. I 1975 og 1983 var årsproduksjonen i Norge av pappirmasse, papir og papp o.l. omtrent den samme - ca 3,4 millioner tonn. I 1975 var ca 15600 sysselsatt med dette, i 1983 var dette redusert til 10300. (Industristatistikk, Statistisk Sentralbyrå) Har den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida i denne bransjen endra seg i dette tidsrommet?*

5. Varer, bruksverdi og verdi.

Klisteret til Andersen er en vare. Hva er egentlig en vare?

Med varer menes produkter som blir lagd for salg.

Brød du baker hjemme og spiser opp, er produkter, men ikke varer, ettersom de hverken blir solgt eller er lagd med henblikk på å bli solgt.

Under kapitalismen er omtrent alle produkter varer. Endel driver nok litt med produksjon til eget bruk. Noen har en jordlapp med poteter, noen plukker bær eller syr klær. Men dette er ikke mye av forbruket. Det er en høyt utvikla arbeidsdeling i de kapitalistiske samfunnene, der det meste av produksjonen blir lagd for salg, altså som varer.

Ulike typer arbeid i et kapitalistisk samfunn.

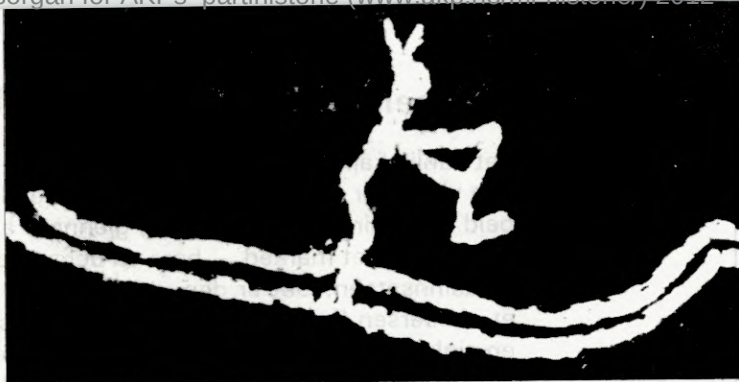
I et vanlig kapitalistisk samfunn er arbeidet av den typen vi skriver om her i dette heftet — nemlig privat arbeid som blir samfunnsmessig gjennom at produktet blir solgt på et marked — bare en del av den totale arbeidsinnsatsen. Det er den venstre delen av skjemaet. Andersen finner vi nederst på venstresida. Han er en sjølstendig småprodusent. Han har ingen hjelpere. (Men hadde han vært innehaver av en kinesisk restaurant, ville han sannsynligvis hatt hele familien som ulønnete hjelpere. Det er ofte at sjølstendige småprodusenter bruker familien, kona og barna, til å hjelpe til i produksjonen, men det gjør altså ikke Andersen.)

På høyresida i skjemaet finner vi øverst arbeidet til prester, saksbehandlere i staten, lærere, sjukehuspersonale, politi og alle andre som har lønn fra det offentlige, men ikke arbeider med noe som skal selges. Den lønna de får, er en direkte anerkjennelse av den samfunnsmessige karakteren av arbeidet deres. Nederst finner vi det arbeidet som ikke er samfunnsmessig, men privat.

Størrelsen på de forskjellige rutene (dvs arealet), viser omtrent hvordan de forskjellige typene arbeid fordelte seg i det norske samfunnet i 1980. Når vi konsentrerer oss om arbeidet i venstre del av skjemaet, er det fordi det er disse typene arbeid som karakteriserer kapitalismen.

Produksjon for markedet (indirekte samfunnsmessig arbeid)		Annet arbeid
Lønns- arbeid	Lønnsarbeid i private kapitalistiske bedrifter	Arbeid i offentlig administrasjon og tjenesteyting (direkte samfunnsmessig arbeid)
	Lønnsarbeid i off. bedrifter	Husarbeid, privat omsorgsarbeid
Ikke lønns- arbeid	Kapitalistenes arbeid	
	Sjølstendige småprodusenters arbeid (+ hjelpere)	

Rødøymannen. Helleristninga er fra Rødøy på Helgeland. Ski hadde de, men skiene måtte nok være "smørefrie", sjøl om dette ikke framgår av tegningen.

Klisteret til Andersen er utvilsomt en vare. Han lager det jo ikke for å bruke det sjøl, bortsett fra en tube i ny og ne. Egentlig er det ikke *brukbarheten* til klisteret han er interessert i, men *salgbarheten*. Det som er av betydning for Andersen, er om han får penger fra salget av klisteret. Men for å få til det, skjønner han jo at klisteret må duge. Om det ikke akkurat «glir og biter på allslags føre» som han skryter av, så må det i hvertfall være nyttig for skiløperne.

Sånn ser vi at det virker som klisteret har to egenskaper samtidig — for det første å kunne brukes, for det andre å kunne selges. Faktisk er det også slik at varer har to sider. De er *bruksverdier*, men de er samtidig *verdier*. La oss først si noe om bruksverdien.

Bruksverdien av skismøring henger sammen med de fysiske og kjemiske egenskapene til skismøringen. Den må være så hard at snøen ikke kladder, og så myk at skien likevel fester seg til underlaget når en sparker fra. Har den ikke disse egenskapene, er den ubrukbar som skismøring. Den har ingen bruksverdi. Men bruksverdien henger også sammen med de menneskelige behovene. For at skismøring skal ha bruksverdi, må det eksistere et behov for å gå på ski. Sjøl Andersens utmerkete patentklister har ingen bruksverdi på Hawaii, hvis den ikke kan brukes til å fange fluer da.

Husk at her drøfter vi hvordan det kapitalistiske systemet virker, og dette systemet er ikke noen paradistilstand. Når vi snakker om bruksverdi, legger vi ingen moralsk målestokk på hva som er behov. Sjøl ting som torturinstrumenter har bruksverdi, økonomisk sett, sålenge de fungerer og dekker et eller annet behov. At behovet er avskyelig eller unyttig fjerner ikke bruksverdien fra varen som dekker behovet.

Med et produkts bruksverdi mener vi den nytte og brukbarhet det har til å dekke et eller annet behov.

Bruksverdiene avhenger altså av produktets materielle egenskaper og behovene det kan tilfredstille. Behovene endrer seg med samfunnsutviklinga. De var forskjellige i 1920-åra enn de var i 1880-åra, og idag er de anderledes enn da Andersen startet opp patentklisterproduksjonen sin.

Behov kan forsvinne, og da har ikke de gjenstandene som i sin tid dekket behovene, noen bruksverdi lenger.

Det er begrenset hvor mye klister det trengs i et år. I 1920-åra var det behov for — la oss si — omtrent en halv million klistertuber. Det 6. og 7. hundretusenet med klistertuber kunne være like bra som de foregående, men har ingen bruksverdi ettersom alle behov for klister var dekket med de første 500 000 tubene.

Bruksverdien av en vare framgår ofte når vi ser eller kjenner på den. Vi ser om den er stygg eller pen, tung eller lett, grønn eller gul, spiselig eller uspiselig, brukbar eller ubrukbar. *Men hva er den andre sida ved varene, verdien, for noe?*

Et Fremtids-Skiløb.

Fra "Vikingen" (1883). Tegneren ser 20 år fram i tida. Telemarkingene kan bare glo på, fullstendig akterutseilt. Uaktuell problemstilling? Uaktuelle framtidsvyer?

Tegning fra 1879: Stilstudier av en telemarking og en bymann. Det er ikke bare redskap som skiller, men også teknikk.

Bruksverdien av en vare har sammenheng med *brukbarheten*. Verdien har sammenheng med *salgbarheten*. Verdien har sammenheng med prisen — på hvilken måte skal vi se først seinere i heftet (avsnitt 29). Den egenskapen ved klisteret som Andersen tross alt setter størst pris på, er at det lar seg omsette til klingende mynt. Og grunnen til dette er nettopp at varen har verdi.

Noen tror at det er bruksverdien som bestemmer prisen. Det er jo klart at uten bruksverdi kan ikke varen bli solgt. Likevel er det lett å se at det ikke kan være bruksverdien som avgjør hva en vare «er verdt». Man kan ikke si at «høy bruksverdi» gir høy pris. Idag kan en kjøpe datamaskiner som er mye bedre enn for 10 år sida, men prisen er lavere. Her kan en sammenligne bruksverdiene. Den nye datamaskinen har høyere bruksverdi enn den gamle. Likevel er det omvendt med prisene.

Men stort sett kan ikke bruksverdier sammenlignes. Det er meningsløst å si at bukser er nyttigere enn sko, eller at et bord har mer bruksverdi enn en stol.

Verdien av en vare har rett og slett ingen ting å gjøre med det som gir en vare bruksverdi — nemlig dens fysiske egenskaper, kjemiske sammensetning osv. Verdien er en *sosial (samfunnsmessig) egenskap*. Med det mener vi at varenes verdi oppstår som et resultat av hvordan produksjonen i samfunnet er ordnet, og av hvordan forholdene er mellom menneskene i samfunnet. Mer presist: Verdi er en egenskap ved varene *under kapitalismen*. Produktene har ikke verdi (slik vi definerer verdi her) i alle slags samfunn. Først i den kapitalistiske vareproduksjonen får produktene verdi, og da er denne *verdikarakteren* av dem uhyre viktig. Verdi slik vi omtaler det her, har ikke noen mening i andre samfunnsøkonomiske systemer.

6. Verdi, konkret og abstrakt arbeid, og arbeidstid.

Klisteret, blant annet Andersens utmerkete patentklister, inneholder ikke bare visse kjemiske stoffer. Det inneholder også *arbeid*. Det er innlysende at det er noe forbruk av arbeidstid «innbakt» i klisteret. Ja, sjøl om klisterproduksjo-

nen var helautomatisk, ville det bli brukt arbeidstid for å lage de helautomatiske maskinene, for å vedlikeholde maskinene, kontrollere produksjonen osv., og varene ville inneholde denne arbeidstida.

Arbeiderne som jobber for klisterfabrikantene (samt Andersen da, som er en liten attpåklatt i klisterbransjen) tar del i den samfunnsmessige arbeidsdelinga. Arbeidet deres er samfunnsmessig arbeid i og med at klisteret blir solgt på markedet og blir innlemmet i samfunnsproduksjonen.

Arbeidet deres er av en helt konkret type: Å lage klister. Men om vi ser bort fra det konkrete ved arbeidet, og ser på det bare som forbruk av en viss del av samfunnets arbeidskraft, som en bestemt porsjon av det arbeidet som gjøres innafor den samfunnsmessige arbeidsdelinga, får vi fram at arbeidet ikke bare er konkret, men også på en måte *abstrakt*. Akkurat som varen har to sider — bruksverdi og verdi — er arbeidet som produserer varen også *tosidig*: Det er på samme tid konkret og abstrakt.

Det er konkret i den forstand at det blir lagd produkter med bruk av tenkning og muskelenergi, ved hjelp av kunnskaper og faglig dyktighet. Det konkrete ved arbeidet produserer bruksverdien av varene. Forskjellige konkrete arbeidere foregår med forskjellig metoder og teknikker, og fører til varer med forskjellige bruksverdier.

Det er abstrakt på den måten at det er noe likt og likeverdig ved alt arbeid som organiseres av fabrikantene og andre arbeidsgivere, og inngår i den samfunnsmessige arbeidsdelinga, uansett hvilken bransje det foregår i, eller hvilke kvalifikasjoner arbeiderne har. Uansett om en er snekker, filmfotograf eller klisterarbeider, vil en forbruke en viss tid av samfunnets samlede arbeidstid når en jobber. En kan også skifte bransje — jobbe snart i sykkelfabrikk, deretter på ei mølle eller en maskinfabrikk. Når en skifter arbeidsplass, skifter en det stedet en bruker arbeidstida — men det er den samme arbeidskrafta en bruker. Sånn sett er det altså noe likt ved alt arbeid som organiseres av kapitalistene, og dette er det abstrakte ved arbeidet. Det er det abstrakte arbeidet som produserer varenes verdi.

Om du synes at dette var et vrient avsnitt, er det ikke rart. Dette er noe av det vanskelige i marxismens politiske økonomi. Derfor er det foreløpig nok at du blir kjent med definisjonen av verdi, som er slik:

Verdien av en vare blir skapt av det abstrakte samfunnsmessige arbeidet som er nedlagt i varen. Verdiens størrelse blir avgjort av hvor mye samfunnsmessig arbeidstid som gjennomsnittlig blir brukt for å lage varer av denne typen.

Det er altså to viktige elementer i denne definisjonen: For det første dannes verdien av varene ved at det blir utført abstrakt samfunnsmessig arbeid på dem, og med abstrakt samfunnsmessig arbeid mener vi arbeid som organiseres av kapitalistene og fører til produkter som selges som varer på markedet. *Arbeid som utføres i denne sammenhengen skaper varenes verdi.*

For det andre varierer størrelsen av verdien med hvor mye samfunnsmessig nødvendig arbeidstid som gjennomsnittlig går med i produksjonen av hver vare. Går det med mye samfunnsmessig arbeidstid for å produsere en enhet, blir verdien stor — er det lite samfunnsmessig arbeidstid blir verdien desto mindre.

Verdien av produksjonen i en bransje tilsvarende den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida som er anvendt i bransjen. Hvis det blir brukt dobbelt så mye samfunnsmessig arbeidstid i en bransje i forhold til en annen, er den sammenlagte verdien av varene der dobbelt så stor. La oss si at vi skal sammenligne verdien av klisteproduksjonen med vokslysproduksjonen. Tenk deg at det blir gjort 30 årsverk i klisteproduksjonen, og 60 årsverk i vokslysproduksjonen. Vi regner med at all arbeidstida er samfunnsmessig nødvendig, og at verdien av produksjonsmidlene er inkludert i disse årsverkene. Da vil verdien av alle produserte vokslys *sammenlagt* være dobbelt så stor som verdien av klisteret. Hvis det produseres 500 000 klistertuber, men 5 millioner vokslys, vil verdien av *en klistertube være lik verdien av 5 vokslys*. (Regn etter sjøll!)

Hva skjer med verdien hvis produktiviteten i en bransje øker? (Økt produktivitet betyr at flere enheter av varen blir lagd pr. arbeidstime.) Jo, da *synker* verdien pr. produsert vare, fordi det blir anvendt mindre samfunnsmessig arbeidstid. Med utviklinga av oppfinnelser, teknologi osv. skjer dette stadig vekk. Men det skjer også at den samfunnsmessige nødvendige arbeidstida øker i produksjonen av hver enhet, dvs. at produktiviteten synker. Etterhvert som de beste gruvene blir tomme, må en kanskje grave djupe og bruke mer tid på transporten for å få fram ett tonn tinn. I så fall *øker* verdien pr. tonn tinn, fordi den samfunnsmessige arbeidstida øker.

Verdien av en vare bestemmes av den samfunnsmessige arbeidstida som er gjennomsnittlig nødvendig. Vi så at Andersen brukte mye tid i klisterproduksjonen sin. Han lå stort sett på 15 minutter pr. tube. Men det er ikke den faktiske arbeidstida hans som bestemmer verdien av klisteret, men den gjennomsnittlige arbeidstida i samfunnet. Den kommer ofte til uttrykk ved at det er en dominerende form for teknologi i bransjen. Denne bestemmer hvor mye arbeidstid som stort sett brukes, og dermed verdistørrelsen. Som vi så av plansje 2, kunne vi beregne verdien pr tube klister til 7,8 minutter samfunnsmessig nødvendig arbeidstid.

De 7 minuttene ekstra som Andersen bruker, er samfunnsmessig unødvendig. Klisteret til Andersen blir ikke spesielt verdifullt sjøl om teknikken hans er primitiv. Det er de dominerende og gjennomsnittlige produksjonsteknikker, og det vanlige arbeidstempoet som bestemmer verdistørrelsen, ikke slike spesielle ting som at en person er lat mens en annen er et arbeidsjern.

I dette avsnittet har vi først og fremst *definert* hva verdi er. Men vi har ikke gitt noen særlig begrunnelse for *hvorfor* det er slik. Seinere i heftet skal vi legge fram det (særlig i avsnittene 28, 29 og 30). Der vil sammenhengen mellom samfunnsmessig arbeidstid, verdi, priser, og utviklinga av den kapitalistiske økonomien bli drøftet nærmere.

PLANSJE 3. HVORDAN VERDI ENDRER SEG NÅR PRODUKTIVITETEN ØKER

	ÅRSPRODUKSJON KONTORSTOLER	SAMLET SAMFUNNMESSIG NØDVENDIG ARBEIDSTID (INKLUDERT ARBEIDSTIDA TIL MASKINER O.L.)	VERDI, DVS. SAMF.MESSIG NØDV.ARB.TID PR. STOL
FØR	100 000	500 årsverk = 1.000 000 timer	10 timer
ETTER	100 000	250 årsverk = 500 000 timer	5 timer

Dette er en av fem
deler av studieboka
«Politisk økonomi».
Øvrige deler kan
lastes ned fra
[http://akp.no/
ml-historie/pdf/
studieboker/](http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/)